

Llibre d'amic de Joan Vinyoli, una lectura a cavall de la mística religiosa i la mística eròtica

Júlia Català

"Llibre neomístic o de mística profana", així definí Joan Vinyoli el seu *Llibre d'amic*, un recull de quinze poemes que, per diferents motius,¹ el poeta relegà a un silenci de gairebé vint anys abans de publicar-lo el 1977.

Si ja aquell any el llibre va merèixer qualificatius com "un dels punts culminants de l'obra poètica del seu autor" (Pairolí, 1977, p. 22), avui, 39 anys després, hem volgut tornar-hi per oferir-ne la interpretació enriquida que permet una lectura comparativa amb alguns dels màxims exponents de la literatura mística de tots els temps. Una lectura a què convida, d'entrada, aquella primera qualificació, però també el títol del poemari i el versicle escollit com a encapçalament d'aquest ("Cantaven los aucells l'alba"), i que els nombrosos motius, símbols, imatges i elements formals i estilístics revelats com a punts de contacte, així com el seu desenllaç, converteixen en gairebé obligada.

Així, el *Càntic dels Càntics*, sant Joan de la Creu i, per descomptat, el *Llibre d'amic e amat* de Ramon Llull, de qui ara, després de l'Any Vinyoli — felices casualitats, les de la literatura—, celebrem el 700è centenari de la mort, tots ells afloren rere aquestes quinze composicions i en permeten una visió ampliada que confirma Vinyoli com un poeta d'un bagatge literari inqüestionable i *Llibre d'amic*, com una petita joia de la literatura catalana perfectament ubicable a cavall de la mística religiosa, representada aquí pel beat mallorquí, i la mística eròtica,² la que va des del *Càntic* fins al mateix sant Joan, per exemple, tradicionalment imperant en el món occidental.

Recordem, però, abans d'entrar en aquestes "fluències vitals irreductibles", com deia Segimon Serrallonga (Serrallonga, 1983, p. 62), l'essència del *Llibre*: inicialment intítulat *El Trobat*, fou concebut com una secció de poemari dedicada a la recerca d'una *unio mystica*, d'una fusió, física i espiritual al-

hora, de l'amic i l'amada que es desvetllaria, finalment, com a inassolible (Macià, 2001). Una aspiració amorosa a l'absolut, doncs, d'un jo poètic allunyat del món que combat la seva soledat amb l'única companyia del poder de la paraula cantada, la qual, entesa com a Poesia, tot curt, esdevé mitjà d'indagació, de coneixement i autoconeixement i d'arrelament, i, doncs, alberg de la identitat individual. Si en el moment de la seva escriptura (1955-1959) aquells poemes "podien semblar insòlits" (citant l'"Avis" que enceta el *Llibre*), el 1977, gràcies a un panorama literari més obert i al prestigi de què gaudia el poeta, havia esdevingut, ja sí, el moment idoni per donar a conèixer aquella veu durant tants anys mantinguda en secret.

Si comencem pel títol, observem que, mentre que el primer dels elements que integren el sintagma (*Llibre*) ajuda a configurar el caràcter unitari de tot el recull (de la mateixa manera que *Llibre d'amic e amat* pot ser llegit com un sol versicle, coherent i homogeni, *Llibre d'amic* pot ser llegit com un autèntic poema de poemes), el segon (*d'amic*), revelant-nos explícitament el primer gran referent de la praxi mística operada per Vinyoli, quasi a la manera d'una *captatio*, ens situa en la més bona tradició de la literatura catalana mística, i obre tot un horitzó d'expectatives al lector.

D'altra banda, l'eliminació del segon dels elements originàriament presents en el títol lul·lià permet, d'entrada, una reflexió sobre la tipologia textual d'aquest poema, ja que comporta, com a principal conseqüència interna, la desaparició del diàleg que les dues figures protagonistes mantenen dins del text, també present en les altres dues fonts: en tant que *Llibre d'amic* i prou, només aquest hi prendrà veu (amb l'única excepció del poema XIII), perquè sí que és veritat que hi ha una amiga que acompanya l'amic en la seva aventura, però també ho és que, tot i ser un ens actiu, no hi té veu. La res-

posta al seu crit, en tot cas, podríem buscar-la en l'Abelone dels *Cants d'Abelone*, amb què el *Llibre* compon un díptic formal i semàntic (Serrallonga, 1983, p. 57) sovint vist com una anella indefugible per al pas de l'estricta simbolisme de *El Callat* a l'existencialisme i la metapoèsia dels últims reculls de l'autor, esdevenint, així, el joc dialògic, de recurs intratextual a recurs intertextual. Ara bé: "Abelone és el poeta i la veu que el poeta Vinyoli presta a aquesta figura de Rilke és la veu en cant humà absolut, deslligat i relligat en peça d'art per l'art" (Serrallonga, 1983, p. 60).

Segurament no ens havia passat per alt el gènere d'aquesta amiga, canvi en què radica una altra gran reflexió: la recuperació de la figura femenina suposa la recuperació de la terminologia usada en el *Càntic* (*Ell* i *Ella* a la Bíblia, *Noi* i *Noia* en l'edició del *Càntic* de Fragmenta) i per sant Joan (*Esposo* i *Esposa*, en el *Càntic espiritual*) i, amb aquesta, de totes les connotacions que hi van associades, és a dir, de tot l'erotisme que permet la presència d'un ell i una ella i que acostuma a trobar la seva millor expressió en el procediment de l'al·legoria simbòlica.

L'amor físic, esplendorosament carnal, del *Càntic* bíblic és el mateix que trobem en el místic espanyol, però amb la petita gran diferència de la submissió de l'acció entre l'esposa i l'espòs als graus d'una escala o progressió mística, les tres vies, també identificables en Vinyoli. Si Lull, amb l'ús del motiu de l'amic i l'amat i, doncs, de la doble masculinitat dels personatges, havia aconseguit descarnalitzar aquesta relació gairebé inexpressable entre Déu i el creient tot transformant-la en una història d'amistat entre una ànima i un Déu asexuals, essencialitzada i desproveïda del component eròtic, Vinyoli, retornant aquest component al seu lloc d'origen, ens autoritza a parlar de l'amor del *Llibre* com d'un amor obligadament humà ("Com diu Guerau de Liost, l'amor és una mescla de carn i d'esperit", Simó, 1980: pàg. 18).

Els caires no sobrenaturals (en el sentit diví) d'aquest viatge amorós proposat per Vinyoli es reblen, encara, per un altre canvi: el pas de majúscules (usades en algunes de les edicions) a minúscules en el nom dels personatges, també operat en el versicle lul·lià col·locat com a citació ("Lull, *Llibre d'amic e amat*, p. 25", Vinyoli, 2001, p. 272). Un versicle, dit sigui de passada, que ha acabat esdevenint dels més famosos de Lull i en què, invertint el motiu de l'albada trobadoresca (semblantment a Cerverí de Girona en la seva albada religiosa), més clarament s'exemplifica la possibilitat de la unió mística. La

recuperació de gran part de les idees i imatges que hi intervenen (el cant, l'alba com a llum, els ocells i la mort com a unió desitjada) per part de Vinyoli al llarg del recull sembla prou representativa del grau d'interferència entre ambdós autors.

I què és el que mereix aquesta amiga, inspiradora i destinatària alhora? Doncs ni més ni menys que "un cant sense falliments" (proemi), immens com l'anhel que empeny el jo a la percaça, com la volada de l'aventura empresa, incessant, perenne, perpetu, fidel, com fidel i lleial ha de ser (per les connotacions que li són pròpies) l'amic lul·lià (Badia, Santanach i Soler, 2013, p. 442; Dilla, 1993, p. 115). Sota un anhel insaciabla, s'inicia, així, la recreació en vers del pelegrinatge cap a aquest Tot, només assolible a través de la unió mística, que esdevé símbol de l'amor i la saviesa absoluts; de l'experiència (amorosa, sapiencial, vital, poètica) amb què aquesta última s'ha de projectar cap a la intemporalitat.

Com en el *Càntic* ("Jo dormia, però el meu cor vetllava. / Una veu! El meu estimat que truca"; V, 2)³ i en Lull ("L'amat e amor vengren veer l'amich, qui durmia. L'amat cridà a son amich, e amor lo despertà. E l'amich obeý a amor e respòs a son amat"; versicle 269),⁴ l'acostament de la figura de l'amada i la seva crida troben l'amic en estat dorment, i el despertar que se'n segueix cal entendre'l, més enllà del sentit literal, en un doble sentit figurat: implícitament lligat a la llum de l'alba, i aquesta a l'arribada de la divinitat (pensem en l'opuscle del beat mateix, en què, a més, el fet de dormir va associat a l'oblit de l'amat i el despertar al record d'aquest i, doncs, a la represa de l'amor; Seelemann, 1962, p. 289), aquí el despertar és un despertar a l'amor i, en tant que intrínsecament lligat a aquest, al coneixement (de caire emotiu i intel·lectual alhora, per tant), amb el qual formen un mateix destí i dels quals l'amic se sent, des d'ara, assedegat: "Vares venir fins on jo dormia / i em vas despertar, / i em vas convidar a tenir set, / una gran set per a la qual / et vas fer copa on jo la pogués beure" (poema III).

Quant als moviments de recerca produïts entre les dues figures protagonistes, d'acostament, allunyament i trobament/unió en el *Càntic* bíblic i en sant Joan i d'ascens i descens en Lull (amb què el beat, de fet, no fa sinó subvertir el punt de vista de la mística paulina, tot presentant un Déu no únicament agent, sinó també pacient, receptor de l'amor, i aconseguint, així, realçar l'estat de l'amic sofrent en tensió per aquesta aspiració), també hi són en el nostre *Llibre*, però, de nou, d'una manera distinta: assumit el nosaltres des del plantejament de la via

unitiva, el camí es torna dual, d'ambdós membres de la parella alhora cap a una mateixa direcció, cap a un mateix misteri, cap a un quelcom o un algú, si no diví, sí transcendent de tot límit i comprensió i dicció.

I com no podia ser d'altra manera, i en un notable paral·lelisme amb el versicle 2 de Llull, el camí emprès és "llarg, difícil, / perillós" (poema VIII), motiu pel qual podria ser perfectament interpretat com el de la purgació (via purgativa), i ple d'uns obstacles que recorden les dificultats humanes, animals i naturals que han hagut de superar, també, Sulamita i l'amic lul·lià en les respectives recerques amoroses (Seeleemann, 1962, p. 286, 294).

Però, al final, la unió no pot ser sinó només aparent, a pesar del coneixement assolit per la via il·luminativa (poema IX) i la troballa d'allò percaçat (poema XIV). El poeta ho havia anat avançant al llarg de tot el *Llibre*: el sagitari que s'allunya, els impossibles llunys, rastres, l'acostament per la pèrdua constant, el cervol que s'esmuny per més que avancin la fletxa, l'abisme, la cisterna... I en el poema conclusiu, de represa i tancament, la impossibilitat inexorable s'imposa ("no he d'assolir-te mai. / Resson tot com el buc ple d'abelles"; poema XV), cosa que ens retorna a l'inici de tot plegat, a una solitud original que confirma el tu com una "segona veu interior del poeta" i que recorda que el camí cap a l'absolut és, sobretot, un camí d'interiorització (Sala-Valldaura, 1985, p. 68): si l'interior del jo esdevé hostatge d'un trobat que esdevé hoste és perquè la descoberta de l'absolut transcendental té lloc en el propi dins, com ha succeït, de fet, al llarg de tota la literatura, des de la Bíblia fins al mateix Vinyoli, passant per Llull,⁵ la mística cristiana del segle XVI, Riba i Carner, per esmentar alguns noms.

Del jo, soledat de l'origen, al tu, companyia de l'apropament, al nosaltres, vers la troballa, recuperació. Per la il·luminació, la purgació i, finalment, la unió: la salvació, però impossible, incompreensible i, per tant, inexpressable. L'amor, la saviesa, en termes d'absolut: la vida, per la poesia, cap a la intemporalitat. Entre el silenci de la contemplació del místic i la paraula del poeta, la quasi pregària, quinze poemes en un de sol, un poema de poemes, única via d'expressió possible.

Com sant Joan de la Creu (vegeu el pròleg al seu *Càntic espiritual*), Vinyoli també recorregué a la poesia "com a únic mitjà per tal d'intentar descriure els estats de la unió amorosa". I el resultat també fou semblant: el llenguatge, ni tan sols el poètic,

"és suficient per arribar a l'essència última" (Carbó, 1989, p. 466).

Potser és en aquesta manifestació de la darre- ra impossibilitat que rau la justificació de "la contínuitat de la recerca, del permanent viatge" (Carbó, 1995, p. 96). Perquè "en la set del qui cerca neix profunda la deu" (pròleg a *El Callat*), i pocs anys després Vinyoli ens regalaria els *Cants d'Abelone*, continuació transcendida del *Llibre d'amic*, "una aventura d'ordre espiritual" (Macià, 2001, p. 653) que troba final en l'intent de configuració en cant necessari, perquè, com digué Vinyoli en el darrer de tots els seus poemes, traduint Hölderlin: "que el que, però, perdura / ho funden els poetes" ("Elegia de Vallvidrera, VIII", *Passeig d'aniversari*). Sort que Vinyoli seguí cercant. Sort que nosaltres podem seguir recordant-lo, avui gràcies a Ramon Llull.

Notes

1. Vegeu F. CARBÓ, *Introducció a la poesia de Joan Vinyoli*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 11; X. MACIÀ, "Però on hi ha perill, creix també el que salva". Algunes consideracions sobre la poesia de Joan Vinyoli", a *I cremo tot en cant: Actes del 1r Simposi Internacional Joan Vinyoli*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006; P. SOLA, *La bastida dels somnis: Vida i obra de Joan Vinyoli*, Girona, Curbet, Fundació Valvi, 2010, p. 249, 404.
2. Prenem, aquí, la terminologia utilitzada per Lopez Aranguren (1973, p. 30).
3. Les citacions del *Càntic dels càntics* procedeixen de la Bíblia interconfessional en català citada a la bibliografia.
4. R. LLULL, *Llibre d'amic i amat*, Barcelona, Barcino, 1995.
5. "Venç l'amat albergar a l'hostal de son amich; e féu-li son amich lit de pensaments, e servien-li sospirs e plors. E pagà l'amat son ostal de remembraments" [224].

Bibliografia

- BADIA, L.; SANTANACH, J.; SOLER, A. "El *Llibre d'amic e amat*". A: *Història de la literatura catalana*. Vol. 1. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Barcino; Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 442-444.
- Càntic dels càntics de Salomó*. Barcelona: Fragmenta, 2013.
- CARBÓ, F. "Joan Vinyoli o el cant de la necessitat (Sobre el *Llibre d'amic* i els *Cants d'Abelone*)". *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. 67 (juliol-setembre, 1988), p. 461-470.
- Introducció a la poesia de Joan Vinyoli*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.
- La freda veritat de les estrelles: Lectures de Joan Vinyoli*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- DILLA, X. "Un catàleg temàtic del *Llibre d'Amic e Amat*". *Studia Lulliana*, vol. 33, núm. 89 (1993), p. 99-126.
- La Bíblia*. Traducció interconfessional. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya; Claret; Societats Bíbliques Unides, 2008.

LÓPEZ ARANGUREN, J. L. *San Juan de la Cruz*. Madrid: Júcar, 1973.
 MACIÀ, X. "Notes explicatives i complementàries". A: VINYOLI, J. *Obra poètica completa*. Barcelona: Edicions 62; Diputació de Barcelona, 2001. p. 578-697.
 — "Però on hi ha perill, creix també el que salva". Algunes consideracions sobre la poesia de Joan Vinyoli". A: *I cremo tot en cant: Actes del 1r Simposi Internacional Joan Vinyoli*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
 PAIROLÍ, M. "L'exploració mística de Joan Vinyoli". *Presència*, núm. 502 (1977), p. 22.
 SALA-VALLDAURA, J. M. *Joan Vinyoli: Introducció a l'obra poètica*. Barcelona: Empúries, 1985.
 SEELEMAN, B. "Presencia del 'Cantar de los Cantares' en el 'Llibre d'Amic e Amat'". *Estudios Lulianos*, vol. 6 (1962), p. 283-297. Disponible en línia a: <http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/studiaLulliana/index/assoc/Studia_Lulliana_Voloo6_f3_p283.dir/Studia_Lulliana_Voloo6_f3_p283.pdf>. [Consulta: 20 juny 2014]
 SERRALLONGA, S. "Del Llibre d'amic als Cants d'Abelone". *Reduccions*, núm. 20 (1983), p. 57-64.
 SIMÓ, I.-C. "Joan Vinyoli: la paraula en el temps". *Canigó*, núm. 659 (1980), p. 18-22.
 VINYOLI, J. *Obra poètica completa*. Barcelona: Edicions 62; Diputació de Barcelona, 2001.

greenstone/collect/studiaLulliana/index/assoc/Studia_Lulliana_Voloo6_f3_p283.dir/Studia_Lulliana_Voloo6_f3_p283.pdf>. [Consulta: 20 juny 2014]
 SERRALLONGA, S. "Del Llibre d'amic als Cants d'Abelone". *Reduccions*, núm. 20 (1983), p. 57-64.
 SIMÓ, I.-C. "Joan Vinyoli: la paraula en el temps". *Canigó*, núm. 659 (1980), p. 18-22.
 VINYOLI, J. *Obra poètica completa*. Barcelona: Edicions 62; Diputació de Barcelona, 2001.

PHILOTHEVS
IORDANVS
 BRVNVS NOLA-
 NVS. DE COMPENDIO-
 SA ARCHITECTVRA,
 & complemento artis
 Lullij.

*Ad illustris. D. D. Ioannem Morum pro
 Serenissima Vencorum R. P. apud Chri-
 stianissimum Gallorum & Polono-
 rum regem, legatum.*

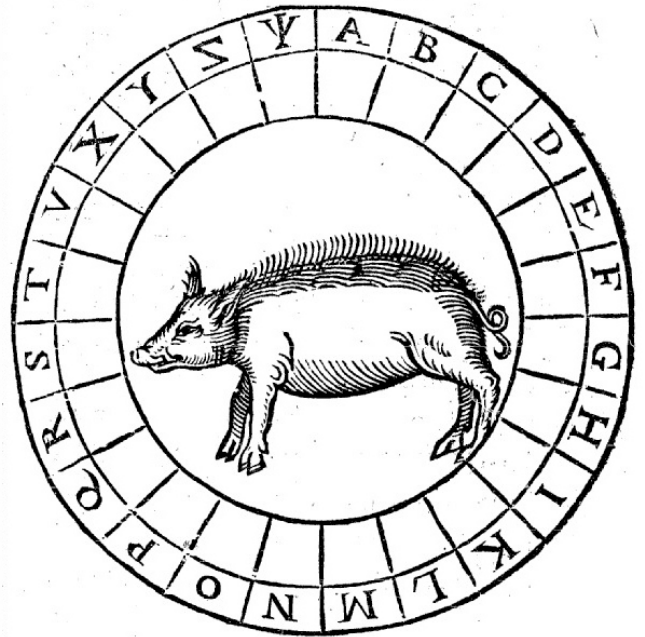
PARISIIS,

Apud Ægidium Gorbinum, sub insigne
 Spei, propè Colegio Cameracense.

M. D. LXXXII.

29/194

CANTVS CIRCEVS 7

CIRCE. Porcus enim est animal A, aua-
 rum. B, barbarum. C, cœnosum. D, durum.
 E, erroneum. F, fœtidum. G, gulosum. H,
 hebes. K, Kapitofum. L, Libidinosum. M,
 molestum. N, nequitiosum. O, ociosum. P,
 pertinax. Q, quærulum. R, rusticum. S, stul-
 tum. T, turgidum. V, vile. X, lunaticum. Y,
 auriculatum. Z, mutabile, Ψ, non bonum
 nisi mortuum.